

УДК 336.711(438-39) «1835/1838»

**«ОПОРА СВОЄЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ»:
БЕРДИЧІВСЬКА КОНТОРА ПОЛЬСЬКОГО
БАНКУ 1835-1838 РР.****«THE PILLAR THEIR NATIONALITY»:
BERDYCHIV'S OFFICE POLAND BANK
1835-1838 YEARS****Губицький Л. В.,**

кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний торговельно-
економічний університет
(Київ, Україна), e-mail: lubg@ukr.net
ORCID (<http://orcid.org/0000-0002-8511-6461>)

Мельник Г. М.,

кандидат історичних наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна), e-mail: h.melnyk@kubg.edu.ua;
annamyr@ukr.net,
ORCID (<https://orcid.org/0000-0003-3090-7212>)

Hubytsky L.,

Candidate of historical science, Associate
Professor, Kyiv national university of trade and
economic (Kyiv, Ukraine),
e-mail: lubg@ukr.net,
ORCID (<http://orcid.org/0000-0002-8511-6461>)

Melnyk H.,

Candidate of historical science, Associate Professor,
Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine),
e-mail: h.melnyk@kubg.edu.ua; annamyr@ukr.net,
ORCID (<https://orcid.org/0000-0003-3090-7212>)

У статті проаналізовано мету, завдання і результати діяльності Бердичівської контори Польського банку. Автори проаналізували фінансову політику Київського генерал-губернатора. Встановлено фінансові результати діяльності контори. З'ясовано структуру Бердичівської контори Польського банку. Стверджується, що контора Польського банку відіграла вагомий значення для польського визвольного руху.

Ключові слова: Бердичівська контора Польського банку, київський генерал-губернатор, фінансова діяльність

The purpose, target, results of activity of the Berdychiv's office Poland bank analysed in the article. The authors characterize the financial politics of the Kyiv province's general-governor. The financial results of the office has been established. The structure of the Berdychiv counter of the Polish Bank has been clarified. It is founded that the Polish Bank Office played a significant role in the Polish liberation movement.

Keywords: Berdychiv's office of the Poland bank, the financial politics, Kyiv province's general-governor.

Сучасне фінансове становище України спонукає до пошуку причин невтішності через недовіру власних громадян до банківської системи держави, прогнозів щодо можливої реструктуризації зовнішнього боргу з доброї волі кредиторів. Фінанси виявилися заручниками політичної ситуації в Україні, яка не спонукає до стабільності і передбачуваності. Навіть у таких скрутних умовах надії додає віра і оптимізм народу, промисловців і аграріїв, банківських і фінансових кіл, що схильні оптимізувати виробництво і будівництво, реструктуризувати експортні потоки. У світлі цих подій спадає на думку пошук аналогів у минулому, який засвідчував ефективність фінансових дій установ у часи криз. Саме таким прикладом

є діяльність Бердичівської контори Польського банку в 1835-1838 рр.

Метою дослідження стало доведення вагомості фінансової діяльності Бердичівської контори Польського банку для польського визвольного руху і сприяння промисловості і торгівлі в Правобережних губерніях. Завданнями були: виявлення структури контори; фінансових результатів діяльності контори; значення для польського визвольного руху.

Питання дослідження діяльності Бердичівської контори Польського банку, за влучним висловом О. Оглобина, terra incognita [3, с. 104]. Тому варто наголосити на значенні прощальної промови Київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова для висвітлення даної теми, яку опублікував В. Шульгін [6, с. 5-32]. Важливими стали праці Ф. Ернста, який досліджував Київські контракти [1], Ковалинського В. [2] та ін.

Джерельною базою для розкриття запропонованої теми стали матеріали фондів Центрального державного історичного архіву у м. Києві. Зокрема, фонду 442, де відкладено листування Київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова з намісником Царства Польського Паскевичем щодо мотивів закриття Бердичівської контори Польського банку [4]; листування Київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова з міністром фінансів І. Канкріним щодо відкриття в Києві контори державного Комерційного банку; таємне слідство щодо діяльності Бердичівської контори Польського банку, агентів Польського банку в Правобережній Україні [5].

Поразка Польського повстання 1830-1831 рр. призвела до масової еміграції частини учасників спротиву, а також переслідування тих, які потрапили в полон чи під арешт російської влади, залишилися на територіях Російської імперії. Як і будь-яка організаційна робота, праця по відновленню польського руху, особливо на еміграції, де поляки були позбавлені постійних джерел надходження вкрай необхідних коштів спонукала до пошуків фінансових установ, які легально чи напівлегально могли б сплачувати рахунки революціонерів. Таким закладом, на думку російської влади, стала Бердичівська контора Польського банку. Хоча директор Польського банку стверджував, що контора діє відповідно до російського законодавства, місцева влада в особі київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова запідозрила представництво банку у зв'язках із закордоном.

Опосередковано російська влада засвідчила ефективність діяльності Бердичівської контори Польського банку. Київський генерал-губернатор бачив корисність існування в Києві контори банку за аналогом Одеської, але на його думку, сприяти розвитку торгівлі, промисловості, сільського господарства мав російський державний банк. Саме на цьому наполягав Д. Г. Бібіков у листі до міністра фінансів Росії І. Канкріна від 4 червня 1838 р.: «при сприяннях уряду, торгівля і промисловість краю, можуть отримати новий більший розвиток, для підтримки якого створення в Києві контори Комерційного банку, на мою думку не тільки було б

достатньо корисно, але навіть необхідне» [5, арк. 2]. Натомість І. Канкрін не був вповні впевнений у вигідності створення контори Державного комерційного банку в Києві, про що повідомив 23 червня 1838 р: «створення в Києві Контори Комерційного банку було б недоцільно і навіть збиткове для банку як за передбачуваною недостатністю прибутків для покриття видатків на утримання її, так і за процесами, які виникнуть при стягуванні з несправних позичальників» [5, арк. 2]. Намісник Царства Паскевич наголошував у листі від 28 травня 1838 р. до київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова на втраті скарбниці від закриття контори в Бердичеві Банк, а звідси і казна втрачають більше 200 тис. зл. на рік [4, арк. 135].

І лише наполягання, як свідчить лист 5 липня 1838 р., Київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова на політичній доцільності створення контори Державного Комерційного банку в Києві при можливих фінансових втратах переконали міністра фінансів Російської імперії І. Канкріна погодитися на створення контори: «забажаєте у справі злиття з Великоросією, трьох керованих мною губерній, мати таку ж діяльну участь якими позначені всі дії ваші на користь Держави» [4, арк. 4]. Тобто бачимо, що у даному випадку головною мотиваційною складовою виявилася не фінансова, економічна складова, а політична. Такі казуси у прийнятті рішень російською владою непоодинокі. Саме страх перед зростаючим впливом, символічністю існування Бердичівської контори Польського банку в приєднаних від Польщі правобережних губерніях стали головним застереженням перед загрозою головних засад «вірнопідданності» імперії, самодержцю, місцевій владі.

Як уже було зазначено, для міністра фінансів Російської імперії І. Канкріна розміри фінансових операцій Бердичівської контори Польського банку були недостатніми як передумови створення окремої контори Державного Комерційного банку в Києві. Операції здійснювані Бердичівською конторою Польського банку, які відносилися до повноважень Комерційного банку: «лише облік векселів і переведення сум в ті міста, де існують Банківські контори: що вексельні справи в Києві не можуть складати значного обігу, бо обладки на тамтешніх контрактах відносяться найголовніше до застави і продажу нерухомості і продуктів сільської промисловості, але позики під заставу нерухомого майна складають предмет Позичкового банку, Зберігальної Скарбниці і місцевих Приказів громадського піклування» [5, арк. 2-23в].

Діяльність Бердичівської контори Польського банку розпочалася «ще до повстання Польський банк вислав в Бердичів свого агента Скавронського, який будучи агентом Банку, керував в Бердичеві приватною Банкірською конторою Верещинського, не виявляючи свого дійсного призначення» [5, арк. 43в]. Після повстання 1830-1831 рр. в 1832 р. Польський банк, на який покладено була операція купівлі волів для Царства Польського, вислав для цього в Бердичів агента свого надвірного радника Добровольського, який розпочав здійснювати дея-

кі банкірські справи, і згодом з 1835 р. запровадив уже Контору і став окремо діяти.

Повноваження агента Польського банку в Бердичеві, на думку Головного Директора Польського банку, Голови Комісії Державних доходів і скарбниці Царства Польського Б. Непокойчицького, узгоджувалося із Імператорським указом від 17/29 січня 1828 року, відповідно до якого Польському банку було надано право призначати повірених своїх як в Державі, так і поза нею, і Міністр фінансів Російської імперії не знаходив причини, робити перепони поширенню дій вказаного і на Київських контрактах, з тим лише, щоб вони не входили в такі операції, які відносились до російських банків [4, арк. 12]. А саме в 37 статті Височайшого Декрету від 17/29 січня 1828 р. вказано: «Польський банк може співпрацювати з усією владою Царства; може також листуватися з іноземними банками, мати відносини і рахунки з усіма як внутрішніми і закордонними торговими домами; врешті може мати своїх агентів і комісантів як всередині, так і поза царством» [4, арк. 23].

Керівництво Польського банку у листуванні 1837 р. із київським генерал-губернатором наполягало на тому, що діяльність агента А. Добровольського і Бердичівської контори Польського банку відповідали російському законодавству. Так, Польський банк скористався таким перебуванням свого агента в Бердичеві для здійснення різних платежів приватним особам, уповноважений Казначейства Царства, як то орендних і інших грошей: для полегшення в Росії реалізації Польських державних паперів за позиками; для сплати купонами за терміни, що закінчилися; для викупу власних своїх білетів, нерідко в Росії вони мали обіг; для позик на короткі терміни під товари, призначені до відправлення з Росії в Царство Польське і нарешті для купівлі необхідної для Банку на обмін його білетів в Варшаві срібної монети і для покупки векселів і трансфертів на Санкт-Петербург і Ригу як в сплату за обмінювану там срібну монету, так і в сплату закордонним кореспондентам за виписані із-за кордону срібні злитки» [4, арк. 23в].

Персональний склад контори Польського банку в Бердичеві характеризувався домінуванням польських впливів. Так, зокрема, агент Польського банку і організатор Бердичівської контори А. Добровольський був секретарем Адама Чарторийського, який під час повстання позичав для нього під заставу мастку гроші і хотів потрапити в Царство до Чарторийського, але був заарештований і засланий в Кострому. Особи, які входили в склад контори, майже всі мали відношення до повстання. А. Добровольський знаходився в постійних зв'язках з поляками, які перебували під підозрою уряду, чи мали відношення до повстання або за іншими нелояльними діями проти російського уряду.

Додатковим приводом для недовіри стосовно А. Добровольського стало повідомлення про те, що «брат його чи близький родич, якому він перевів нібито багато грошей, недавно схоплений в Галичині, разом з іншими поляками, які задумували

відновлення безладу і засланий в Америку» [4, арк. 111зв].

Наголосимо, що усі працівники (як штатні, так і позаштатні) Бердичівської контори Польського банку в 1837-1838 рр. перебували на території Російської імперії з дозволу і відома російської влади. Зверніть увагу, що «бухгалтер - титулярний радник Каспер Радинський перебував в Російській імперії за річним паспортом пана Варшавського воєнного губернатора від 6/18 жовтня 1837 р. за № 4517 на проїзд до Бердичева Київську, Подільську, Херсонську, Полтавську губернії і в Австрійську Галичину; секретар 10 класу Еразм Пухальський за таким же паспортом і того ж числа виданим за № 4515 на проїзд туди ж; казначей Антон Мадерський, за таким же паспортом від 28 липня/9 серпня 1837 р. за №6046 на один рік названий чиновником банку, але посади в ньому не показано, на проїзд в Волинську, Подільську, Київську, Херсонську, Полтавську і Бесарабську область і два переїзди кордону; службовець Дубенського повітового суду повітчик аплікант Едуард Мохлинський, за річним паспортом пана Волинського цивільного губернатора від 15 червня 1837 р. № 1853 на проїзд у родинних справах в Київську, Подільську і Полтавську губернії; баварський уродженець поміщицький син Християн Фрідріх Гульман, за річним білетом пана Волинського цивільного губернатора від 19 лютого цього року за № 228 на перебування в Волинській губернії; дворянин Юліан Ставинський, за річним паспортом пана Подільського цивільного губернатора від 24 липня 1837 р. за № 629 на перебування в Волинській губернії; дворянин 2-го розряду Леопольд Мілеховський, за річним свідоцтвом Дубенської міської поліції від 21 жовтня 1837 р. за № 4727 на проїзд в Київську, Чернігівську, Подільську, Полтавську, Херсонську губернії у справах вірителя його, але якого не пояснено, і на вільне перебування в Бердичеві; дворянин Яків Стржалковський, за річним паспортом пана Подільського цивільного губернатора від 2 жовтня 1837 р. за №546 на проїзд в Подільську, Волинську, Київську, Херсонську губернії» [4, арк. 43-43зв].

Російська місцева влада вбачала у персоналі і діяльності Бердичівської контори Польського банку суцільний негатив. Що важливо, негативної оцінки заслужила, навіть, сама назва установи: «Перебравши на себе назви Контори Польського банку, вона без великої праці, заохотила до себе всіх поляків, які бачили в ній одну із опор своєї національності. Захоплення було таким сильним, що контора заволоділа всіма майже грошовими оборотами краю, витіснила з обігу наші кредитні папери, ба навіть дзвінку монету, брак якої більше і більше став відчуватися з часом її відкриття, призвела до поширення в цих губерніях Польських облігацій; велика кількість капіталів, не лише лишкових, але навіть позичених під заставу маєтків в наших банках отримала обіг в Польському банку, переказ грошей за кордон до того посилювався, що за короткий термін часу одна особа перевела у Францію до 750 тис.крб. і можливо велика частина цих грошей перейшла на користь еміграції» [5, арк. 5зв].

Бердичівська контора Польського банку здійснювала переказ векселів у різні міста Російської імперії та інших країн, зокрема, в Санкт-Петербург, Москву, Відень, Берлін, Дрезден, Вроцлав, Краків, Данціг, Женева, Гамбург, Лейпціг, Прагу, Львів, Броди.

Про розміри переказу векселів в 1835 р. до Парижу свідчить наступна таблиця [4, арк. 151].

Особливе занепокоєння Київського генерал-губернатора викликав факт того, що «контора вступила з поміщиками не лише в торгівельні обороти, даючи їм гроші, завжди за 8 і більше відсотків, під заставу різних товарів, землі і промисловості, але й брала в оренду деякі статті дрібних торгів. Цим способом і виконанням різних приватних комісій, як то за заставу маєтків в наших банках, платою в них грошей, пересиланням і купівлею речей і ін.» [5, арк. 5зв]. У 1838 р. у заставі у Польського банку перебувала суконна фабрика Радзивіла, якою завідував колишній чиновник Польського банку Шпернович [4, арк. 71]. Не менш вагомим недоліком у роботі Бердичівської контори Д. Г. Бібіков розглядав «розміщення капіталів в Царстві Поль-

№	Рік	Місяць, дата	Хто переказує	Куди переказує	В яку банкірську контору	Розмір у франках
1.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Брати Маллет і К.	50000
2.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Фульд і Фульд Опенгейм	50000
3.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Ружемонт де Левенберг	50000
4.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Фульд і Фульд Опенгейм	27006
5.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Ружемонт де Левенберг	30000
6.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Брати Маллет і К.	30000
7.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Ружемонт де Левенберг	80000
8.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Брати Маллет і К.	80000
9.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Фульд і Фульд Опенгейм	40000
10.	1835 р.	Січень, 18	Граф Мечислав Потоцький	Париж	Ружемонт де Левенберг	17820

ському, яке пов'язувало місцевих жителів міцними зв'язками з Польщею, відділяло уже матеріально від Росії, на противагу всім заходам і очікуванням Уряду і розвивало більше і більше нездійсненну, але тут улюблену мрію про окреме існування Польщі. За умови, що поміщик маючи свій маєток поза місцем свого проживання, наважиться на дії проти уряду, якого не лояльний, сподіваючись на те, що маєток його в безпеці» [5, арк. 6].

Для київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова дотримання правил конкуренції ставало достатнім для прийняття рішення про закриття контори Польського банку: «велика кількість капіталів тутешніх, які мають обіг в Польському банку, з часу запровадження контори, замінилися тут польськими облигаціями і чуттєво вивели з обігу дзвінку монету і російські кредитні папери» [4, арк. 112].

Для точнішої оцінки роботи Бердичівської контори Польського банку варто звернути увагу на повідомлення Київського віце-губернатора міністру фінансів Російської імперії, що в колишніх контрактах в 1837 році в Києві, було привезено 2627257 крб., які належали державному Польському банку [4, арк. 22]. Ще точнішою інформацією наповнений «Загальний звіт агента Польського банку на Київських контрактах 1838 р.». Звітні матеріали засвідчили, що на Київських контрактах 1838 р. в конторі за правилами подвійної бухгалтерії було здійснено обородок на суму 3321689 руб. 40 коп. асигнаціями. Такого результату було досягнуто завдяки наступним операціям: 1. Переказ і обмін грошей; 2. Облік і продаж векселів простих і переказних; 3. Видано під заставу і на особистий кредит; 4. Купівля і продаж білетів різних державних кредитних установ. При чому найбільша питома вага припадала на оборудки по обліку і продажу векселів простих та перевідних на суму 821479 крб. [4, арк. 10].

Клопотання Київського генерал-губернатора Д.Г.Бібікова були результативними: намісник Царства Польського Паскевич 1838 р. видав розпорядження про ліквідацію Бердичівської контори Польського банку, а справою ліквідації її займався Директор Польського банку Б.Непокойчицький, з боку київської міської влади цю справу контролював колезький радник Лохтін. У зв'язку із тривалим процесом ліквідації, потребою узгодження боргових справ клієнтів контори, її діяльність була продовжена і на час Київських контрактів 1839 р. [4, арк. 415].

Відповідно до Указу Урядуючому Сенатові, підписаного російським імператором Миколою I 24 травня 1839 р. у Києві створювалася Контора Державного Комерційного банку [5, арк. 71]. Згідно із Статутом Київської контори Комерційного банку «за штатом 1839 р. в Київській конторі мало бути 54 особи, з річною оплатою 41050 крб.» [5, арк. 175].

Таким чином, ліквідація «опори своєї національності», а саме польської національності – Бердичівської контори Польського банку, стала основним із завдань Київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова, який ставив собі за мету досягти в

трьох губерніях: Київській, Подільській, Волинській «злиття з Великоросією». Досягнення цього завдання йшло в порушення із законами економіки і фінансів. Натомість для підтримання промисловості і торгівлі Правобережжя було створено Київську контору Державного Комерційного банку.

Наступні дослідження заявленої теми доцільно проводити у сфері пошуків клієнтської бази Бердичівської контори Польського банку, галузевих проєктів фінансування та кредитування.

Список використаних джерел

1. Ернст, Ф., 1923. 'Контракты і контрактный будынок у Києві'. *Збірник історично-філологічного відділу*, № 4. К.: ВУАН, 96 с.
2. Ковалинський, В., 2006. 'Київські мініатюри'. Книга V. К.: Купола, 464 с.
3. Оглоблін, О., 1931. 'Нариси з історії капіталізму на Україні'. Харків; Київ: ДВОУ, 114 с.
4. 'Центральний державний історичний архів України у м. Києві', Ф.442, Оп.788-а, Спр.19.
5. Там само. Спр.163.
6. Шульгин, В., 1879. 'Юго-Западный край под управлением Д.Г.Бибикова (1838-1853)' *Древняя и новая Россия*. № 5, с.5-32.

References

1. Ernst, F., 1923. 'Kontrakty i kontraktovyy budynok u Kyi'vi'. (Contracts and contract house in Kyjiv) *Zbirnyk istorychno-filologichnogo viddiu*, №4. K.: VUAN, 96 s.
2. Kovalyns'kyj, V., 2006. 'Kyj'vs'ki miniaturi' (Kyjiv miniatures). Knyga V. K.: Kupola, 464 s.
3. Ogoblin, O., 1931. 'Narysy z istorii kapitalizmu na Ukrai'ni'. (Essays on the History of Capitalism in Ukraine). Charkiv; Kyi'v: DVOU, 114 s.
4. 'Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny u m. Kyjevi (Central State Historical Archive of Ukraine in Kyi'v)', F.442, Op.778-a, Spr.19.
5. Tam samo, Spr.163.
6. Chulgin, V., 1879. 'Iugo-Zapadnyj kraj pod upravleniem D.G.Bibikova (1838-1853)'. (Southwest Territory under the direction of D.G. Bibikov (1838-1853)) *Drevniaa i novaia Rossiia*. № 5, s.5-32.